

Соціальний капітал як елемент сталого економічного розвитку суспільства

*Роботу виконано кафедри фінансів національного
університету “Острозька академія”*

У статті автор розкриває економічну сутність соціального капіталу, зокрема чітко обґрунтовує складники цієї категорії і доказує, що соціальний капітал є елементом сталого економічного розвитку суспільства.

Ключові слова: соціальний капітал, економічний розвиток, суспільство.

Dem'yanchou O. I. Social Capital as an Element of Steady Economic Development of Society. In the article author presents main point of social capital and grounds rectangular components of this category. Author also proves that social capital is constituent of permanent economic development of society.

Key words: social capital, economic development, society.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

В економічній літературі трапляються найрізноманітніші трактування та підходи до визначення сутності категорії “соціальний капітал”. І хоча цей термін тільки в кінці 90-х років ХХ ст. став широковживаним у науковому обігу, більшість зарубіжних економістів стверджують, що час його виникнення 12–15 років тому [1–8]. У переважній більшості праць Р. Джекмена, Р. Міллера, П. Деккера, Я. Торелома, Е. Пассі ця категорія аргументовано набуває “політичності”, а тому “соціальний капітал” переважно активно використовують у різних наукових соціальних дисциплінах та в громадській політиці. Саме тому сьогодні виникла необхідність обґрунтувати економічний зміст цієї категорії та доказати, що соціальний капітал є елементом сталого економічного розвитку держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення цієї проблеми.

Ідею пов'язати соціальний капітал не лише з підвищенням ефективності діяльності урядів, а й з його економічним розвитком та економічною діяльністю започаткували і розвинули такі зарубіжні дослідники: П'єр Бурдьє, Джеймс Колман, Роберт Патман, Френсіс Фукуяма [1–6].

В Україні дослідження питання визначення сутності та розвитку категорії соціального капіталу знаходиться на початковому етапі. Уперше евристичну цінність цієї категорії розглянула Антоніна Колодій, економічну сутність соціального капіталу у працях проаналізував Веніамін Сікора [7, 8].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Основною ціллю означеної статті є визначення економічної сутності категорії “соціальний капітал” та обґрунтування його як елемента сталого економічного розвитку. Для досягнення результату необхідно провести методологічний аналіз сутності досліджуваної категорії та окреслити основну функцію соціального капіталу як елемента економічного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. У ході методологічного дослідження становлення сутності категорії “соціальний капітал” нами було визначено, що більшість учених – економістів, політологів, соціологів – розкривали зміст цієї категорії з точки зору своєї галузі знань, хоча тісно переплітали її з економічним розвитком країни чи регіону.

У другій половині ХХ ст., у зв'язку з виявленням специфічних форм соціального знання, відбувається розширення та поглиблення змісту поняття “капітал”: наприкінці 80-х років ХХ ст. виникають такі його теоретичні варіанти, як “людський капітал” та “соціальний капітал”. При цьому “людський капітал” розглядається як система індивідуальних знань, умінь та навичок, а “соціальний капітал” визначається як засвоєння сукупності норм, правил та зв'язків соціально-економічної поведінки, що виступають і як сприятливий елемент зовнішнього середовища для економічного суб'єкта, і як результат його соціально-економічної поведінки.

Роберт Патман у 1993 році, обґрунтовуючи концепцію “соціального капіталу”, визначив основні його складники: моральні принципи і норми, соціальні цінності (особливо довіра) та мережа соціальної інфраструктури, завдяки якій члени суспільства можуть більш ефективно співпрацювати [1, 2]. Розкриваючи економічний зміст категорії, Р. Патман вказує, що соціальний капітал – це своєрідний

ресурс, який дозволяє людині завдяки долученню до соціальних зв'язків одержувати певні переваги та нові можливості для реалізації своїх шансів. Подібно до економічного капіталу соціальний капітал можна обмінювати на інші ресурси (наприклад владу, престиж, фінанси), з вигодою використовувати в різних ситуаціях і примножувати за рахунок участі в соціальних мережах. В основі цієї категорії лежить концепт довіри – феномен, що сприяє впорядкуванню соціального життя, легітимізції соціальних відносин [2, 205]. У соціальному капіталі знаходять своє вираження норми та цінності соціальних груп, які дають змогу їх учасникам діяти ефективніше, переслідуючи власні цілі. Поза сумнівом, механізми, завдяки яким громадська активність і соціальні зв'язки дають такі результати – кращі школи, швидший економічний розвиток, високий рівень інвестицій в освіту та ефективна діяльність уряду – мають складну структуру. Аналогічно до понять фізичного і людського капіталу – засобів і умінь, які підвищують індивідуальну продуктивність – “соціальний капітал” стосується рис соціальної організації, як-от мережі, норми і соціальне довір'я, що полегшують координацію і співпрацю задля взаємної вигоди. Відомий філософ Ф. Фукуяма доводить, що соціальний капітал необхідний для успіху кожної країни у сфері глобального економічного і політичного устрою. У праці “Соціальний капітал і світова економіка” автор трактує економічну функцію соціального капіталу у зменшенні транзакційних витрат, пов'язаних із формальними механізмами координування, наприклад контрактами і бюрократичними процедурами. Ф. Фукуяма підкреслює, що координація, заснована на неофіційних нормах, залишається важливим складником сучасних економік, і понад те, її роль стає більш значущою, оскільки ускладнюється природа економічної діяльності та технологій. Через доволі високу вартість багатьох послуг контроль за їх наданням доцільніше здійснювати шляхом застосування професійних стандартів, а не формальних механізмів. До того ж формальний обмін інтелектуальними технологіями в межах діяльності економічних суб'єктів призводить до високих витрат. Фактором їх зменшення дедалі частіше виступає підвищення ролі довіри в неформальних відносинах [4, 92].

Порівняльні емпіричні дослідження у країнах із перехідною економікою засвідчили, що високий рівень довіри й участь населення у громадських організаціях сприяє у довготривалій перспективі економічному зростанню завдяки полегшенню передачі інформації, зниженню затрат на примус і контроль [6]. Соціальний капітал, на думку В. Сікори, стає головним напрямом економічного мислення у сфері економічного розвитку і фактично формується як нова парадигма. Автор вказує, що соціальний капітал фактично становить 78 % у сукупному багатстві розвинених ринкових економік. Соціальний капітал виробляє те, без чого не може існувати ринкова економіка – довіру між людьми.

На основі методологічних досліджень складається думка, що сьогодні більшість вітчизняних та зарубіжних учених активно досліджують різні аспекти соціального капіталу, зокрема зупиняються на дослідженні його впливу на економічний розвиток, умови життя, здоров'я, освіту, навколишнє середовище, приплив інвестицій, розвиток інформаційних технологій та інші – такі теми в центрі уваги аналітиків, що співпрацюють зі Світовим банком, Європейським банком реконструкції і розвитку, Міжнародним валютним фондом.

За визначенням Світового банку, соціальний капітал – це інститути, відносини і норми, які формують якісно та кількісно соціальні взаємодії в суспільстві. Останнім часом з'являється все більше доказів, що соціальна взаємодія слугує визначальним фактором економічного процвітання і сталого розвитку суспільства. Соціальний капітал – не просто сума інститутів, які підтримують суспільство, а скоріше “клей”, що утримує разом різні його частини. Соціальний капітал складається насамперед із горизонтальних зв'язків між людьми і включає соціальні мережі (сукупність суспільних і неформальних об'єднань, інтерперсональні зв'язки – особисті, сімейні, ділові) та відповідні норми, що впливають на продуктивність і добробут різних співтовариств. Як указує Р. Пармен, соціальний капітал забезпечується ефективність функціонування суспільства, полегшується координованість дій, стимулюється розвиток спонтанної кооперації [2, 204]. Ф. Фукуяма виводить соціальний капітал із культури співпраці [4, 94]. Для нього високий рівень соціального капіталу – це неофіційна норма, що сприяє взаємодії між індивідуумами і є необхідною умовою високорозвинутого ринку та ліберальної демократії в суспільстві. Тобто до соціального капіталу мають відношення ті фактори, що створюють можливість виникнення і розвитку соціальних зв'язків і забезпечують їхнє збереження. Природні ресурси і технології, використовувані державою або окремою фірмою, можуть не змінюватися, а її соціальний капітал може рости в міру розширення соціальних зв'язків та зміцнення іміджу як окремої фірми так і суспільства загалом.

Досліджуючи країни з високим рівнем соціального захисту, а саме шведську державу, соціальний капітал, можна трактувати як процес, за якого людські можливості переходять у місцеві ініціативи для створення кращих життєвих умов на певній території. Цікаво, що ця країна з високим рівнем розвитку зрозуміла, що саме завдяки соціальній економіці можна знайти ефективні управлінські рішення. Питання не в тому, кажуть шведи, скільки робочих місць буде створено, а в тому, де ці місця будуть створені й наскільки задоволена потреба населення в них. Місцева влада області Варmland, як пише “Урядовий кур’єр”, стверджує, що таким чином отримує частину доданої вартості у формі збільшеної ділової активності [9]. Саме тому вона визначила соціальну економіку одним із шести пріоритетів. Отож шведська держава з метою подолання кризових явищ в економіці не кинулась до міжнародних фінансових організацій за позичками, а взялася до активізації саме соціального капіталу – загальних знань, інформації, зміцнення “живої матерії” громад. Із непохитною вірою в те, що саме соціальна єдність у формі соціального капіталу є необхідною передумовою економічного процвітання суспільства і стійкого розвитку. Тому, пропагуючи ідею активізації соціального капіталу, держава простягає руку допомоги соціально активним громадянам, надає їм можливість знайти себе в суспільно корисній справі й забезпечити сталий економічний розвиток суспільства загалом. Як найбільш дорогий складник соціального капіталу, довіра необхідна передусім для заможності країни загалом. У суспільстві з високим рівнем довіри звичайно вище рівень визнання публічної влади, а отже нижче витрати на підтримку порядку. Інституціональна реформа, що впливає за змінами макроекономічних умов, проходить більш гладко, тому що скорочуються витрати на рішення соціальних конфліктів. У багатьох країнах третього світу з низьким рівнем довіри людям не дістає елементарних інституціональних гарантій, що захищають політиків від експлуатації і свавілля. Єдиним засобом захисту своїх інтересів залишається запеклий опір або навіть громадянська війна. Що стосується відносин роботодавців із найманими працівниками, то в цих країнах майже ще не створено цивілізованої системи трипартизму, у якій держава виступає гарантом конституційних прав своїх громадян у цих відносинах.

Висновок. Отже, на основі із сутності досліджуваної категорії можна стверджувати, що соціальний капітал є завжди продуктом організованої взаємодії, тому він має громадську, а не індивідуальну природу. Соціальний капітал – це спільні знання, інформація, моделі взаємодії, що їх група громадян застосовує у процесі якої-небудь продуктивної діяльності. Соціальний капітал, як зазначалось, сприяє зміцненню “живої матерії” громади і часто як побічний продукт інших видів діяльності сприяє побудові взаємин взаємної поінформованості, довіри та міжособистісної солідарності. Для володіння соціальним капіталом людина повинна бути пов’язана з іншими, а ці “інші” є фактичним джерелом його переваги. По-друге, соціальний капітал як елемент функціонування організованої суспільної системи не може знаходитися у приватній власності, тобто він є суспільним благом, належить усім членам громадянського суспільства разом і є важливим елементом економічного сталого розвитку суспільства.

Література

1. Putnam R. Making Democracy Work. Civic Tradition in Modern Italy.– Princeton: Princeton University Press, 1993.– 45 p.
2. Патман Р. Д., Леонарді Р., Нанетті Р. Й. Творення демократії: Традиції громадянської активності в сучасній Італії.– К., 2001.– 346 с.
3. Виступ на семінарі “Финансовая и законодательная основа деятельности негосударственных, некоммерческих организаций”, 2000. // www.civic-initiatives.org.ua/9/7.htm
4. Fukuyama F. Social Capital and Global Economy// Foreign Affairs.– Volume 75, September-October, 1995.– P. 89–103.
5. Bourdieu P. The Forms of Capital // Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education / Ed. By J.G. Richardson.– N.Y.: Greenwood, 1985.– P. 248.
6. Raiser M., Haerpfer C., Nowotny T., Wallace C. Social capital in transition: a first look at the evidence // European Bank for Reconstruction and Development. Working Paper.– 2001.– № 61.
7. Громадянське суспільство та соціальні перетворення в Україні: Тези наукової конференції ЛНУ ім. І. Франка, 13–15 груд. 2001 р.– Л., 2001.– С. 54–55.
8. Сікора В. Виступ на круглому столі “Безпека економічних трансформацій” // Від соціального забезпечення до соціальної політики: Зб. ст. за ред. Я. А. Жаліла.– К.: Сатсанга, 2001.– 100 с. (Сер. “Безпека економічних трансформацій”, Вип. 16) // www.niss.gov.ua/kio/Table/Jalilo16/022.htm
9. Урядовий кур’єр.– 2004.– 23 лип.

Статтю подано до редколегії
21.06.2007 р.